

УДК 37.013.83(005.336.2):37.091.12.011.3-051(-027.561)

Калюжна Тетяна Григорівна – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3118-2575>

E-mail: tt-dd-kk@ukr.net

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ АНДРАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. В оглядовій статті автор розкриває проблему професійного саморозвитку як складової формування андрагогічної компетентності викладача післядипломної педагогічної освіти. Наголошується на важливості особистості викладача, яка є ключовою фігурою реформ української освіти. Проаналізовано та конкретизовано понятійно-термінологічний апарат дослідження. Розкрито поняття «професійний розвиток» та вказано, що цей термін трактується науковцями як багатокomпонентний, цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес професійного становлення, розвитку і саморозвитку особистості, зорієнтований на набуття нових компетентностей і характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає перетворення ціннісно-світоглядних орієнтирів, мотиваційної сфери, психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій.

Автор виходить з того, що професійний саморозвиток викладача післядипломної педагогічної освіти тісно пов'язаний з формуванням у нього андрагогічної компетентності та впливає на процес підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, а також є невід'ємною складовою андрагогічної компетентності.

Акцентовано увагу на тому, що професійний саморозвиток викладача післядипломної педагогічної освіти має бути усвідомленою потребою в неперервному самовдосконаленні, ставленні до навчання як пріоритету професійної діяльності, а сукупність набутих знань, умінь, навичок, якостей і ціннісних орієнтацій, які необхідні для виконання ролі андрагога – андрагогічна компетентність буде реалізуватись через освітню діяльність, розвиваючи соціально-значимі якості дорослої людини.

Ключові слова: професійний розвиток, саморозвиток, андрагогічна компетентність, викладач, післядипломна педагогічна освіта.

Kaluzhna Tatiana – Candidate of Philosophy, Senior Researcher, Leading Researcher of the Andragogy Department of Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3118-2575>

E-mail: tt-dd-kk@ukr.net

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AS A COMPONENT OF FORMATION OF ANDRAGHIC COMPETENCE OF THE POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION TEACHER

Abstract. In the article the author reveals the problem of professional self - development as a component of formation of andragogical competence of the postgraduate pedagogical education teacher. The author emphasizes the importance of the teacher's personality that is a key figure in the Ukrainian education reforms. The conceptual and terminological apparatus of the research is analyzed and concretized in the work. The concept of «professional development» is revealed and it is indicated that this term is interpreted by scientists as a multicomponent, purposeful, prolonged and gradual process of professional formation, development and self-development of a personality focused on acquiring new competencies and that is characterized by continuity, system, dynamism, cyclicity and synergy and provides values and worldviews orientations, motivational sphere, psychological

structure of the professional and pedagogical activity, mastering and realization of innovative professional roles and functions.

The author proceeds from the fact that the professional self-development of the postgraduate pedagogical education teacher is closely related to the formation of his andragogical competence and influences the process of pedagogical staff training and retraining, and is an integral part of andragogical competence.

Emphasis is placed on the fact that the professional self-development of the postgraduate pedagogical education teacher should be a conscious need for continuous self-improvement, attitude to learning as a priority of professional activity, and the set of acquired knowledge, skills, qualities and values necessary to perform the role of andragogue – andragogical competence will be realized through educational activities and develop socially significant qualities of an adult.

Key words: professional development, self-development, andragogical competence, teacher, postgraduate pedagogical education.

Постановка проблеми, її актуальність. Сучасний стан розвитку системи післядипломної педагогічної освіти в Україні потребує підвищення ролі викладача, оскільки саме андрагогічна компетентність педагогічного персоналу закладу післядипломної педагогічної освіти є однією із найважливіших якостей, які забезпечують ефективність підготовки та перепідготовки педагогів, формування професійної компетентності фахівця сучасної української школи. Викладач є ключовою фігурою реформ освіти, а тому темпи й характер модернізації системи післядипломної педагогічної освіти залежать насамперед від інтелектуального рівня, професійних та особистісних якостей педагогічного персоналу, зокрема викладача.

Як показує практика, у системі післядипломної педагогічної освіти ефективність підготовки та перепідготовки педагогів залежить від високопрофесійного викладача-андрагога, який добре володіє знаннями теорії, методики та технології роботи з дорослими. Освіта дорослих має специфічний характер, який може бути виражений за допомогою розробки освітніх моделей,

заснованих на суб'єкт-суб'єктній взаємодії в процесі навчання. Освітній процес, орієнтований на студентів, будується на вихідних положеннях педагогіки, в навчанні дорослих повинна превалювати андрагогіка.

Сучасному закладу післядипломної педагогічної освіти потрібен викладач, який володіє андрагогічною компетентністю, має гнучке мислення й здатність працювати нестандартно в сучасному суспільстві в цілому та в педагогічній сфері зокрема. Викладач, який формує унікальний досвід слухача, повинен сприяти активізації внутрішньої активності педагогічних і науково-педагогічних працівників, оскільки сучасні реалії зумовлюють необхідність постійного професійно-особистісного розвитку як слухача, так і самого викладача закладу післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість і вагомість саморозвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів післядипломної педагогічної освіти у своїх роботах обґрунтовували Л. Гончаренко, І. Жорова, В. Олійник, В. Примакова, С. Мельник, М. Романенко, Л. Сущенко, М. Кириченко, О. Худенко. Специфіку навчання дорослих на андрагогічних засадах висвітлено у працях О. Аніщенко, Л. Лук'янової, М. Скрипник, Т. Сорочан, С. Ізбаш, В. Балуті, В. Маслової.

Мета статті – уточнити сутність поняття «професійний саморозвиток» та розкрити вплив саморозвитку викладача післядипломної педагогічної освіти на формування андрагогічної компетентності як важливої складової освітнього процесу закладів післядипломної педагогічної освіти і професійної діяльності педагогічного персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У проєкті Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року окремий розділ присвячений досягненню якісно нового стану рівня академічного персоналу української вищої школи, що є одним з напрямів реформування вищої освіти в Україні. Сучасна освітня парадигма спирається на людиноцентроване навчання, мета якого – забезпечення розвитку і саморозвитку особистості людини на основі його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання. Викладач створює

умови для освоєння знань, придбання їх на кожному занятті, у діалозі, у процесі інтелектуальної взаємодії всіх учасників навчального процесу; сьогодні стають затребуваними такі характеристики професійної діяльності викладача, як уміння працювати в команді, андрагогічні уміння – бути консультантом, експертом, організатором, володіння діалогічними технологіями і методами навчання. Формування андрагогічної компетентності викладача післядипломної педагогічної освіти є неперервним процесом, який має низку завдань, таких як – своєчасно реагувати на зміну зовнішнього та внутрішнього оточення, приймати та реалізовувати нестандартні рішення в ситуації конкуренції, адаптуватися до швидких змін умов діяльності, бути готовими до постійного оновлення своїх професійних знань.

Аналізуючи визначення терміну «професійний розвиток» у працях науковців В. Сидоренко, М. Кириченко, В. Конькової, зупинимось на визначенні Ю. Скиби, яке охоплює, на нашу думку, цілі та завдання професійного розвитку науково-педагогічного працівника післядипломної педагогічної освіти: професійний розвиток – це багатокomпонентний, цілеспрямований, пролонгований і поетапний процес професійного становлення, розвитку і саморозвитку, зорієнтований на набуття нових компетентностей і характеризується неперервністю, системністю, динамізмом, циклічністю і синергізмом та передбачає перетворення ціннісно-світоглядних орієнтирів, мотиваційної сфери, психологічної структури професійно-педагогічної діяльності, засвоєння та реалізацію інноваційних професійних ролей і функцій (Бульвінська, О., Дівінська, Н. 2017, с.9).

Поняття саморозвиток має низку істотних відмінностей від поняття розвиток. Саморозвиток має в основі творчу суть; інтенсифікує процеси «самозвеличання»; активізує самовплив і взаємодію особистості самої з собою; відрізняється мотивованістю, тоді як розвиток характеризується спонтанністю, і в результаті виникають неусвідомлювані зміни якостей особистості (Ільчук, 2016).

Аналіз філософських, педагогічних та психологічних праць, присвячених

досліджуваному феномену, показує, що саморозвиток може розглядатися (досліджуватися) у різних аспектах, а саме: як мета, засіб, явище, процес, стан, зміна, результат, підсумок тощо.

Саморозвиток розглядається як: саморух (Ф. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг), діяльність, внутрішня активність (В. Андрєєв, Г. Балл, М. Боришевський, Г. Костюк, С. Рубінштейн, П. Чамата), потреба (І. Булах, С. Максименко, Е. Помиткін), здатність, характеристика (В. Маралов, Н. Пов'якель), зміна (М. Гайдеггер, Ф. Енгельс, К. Маркс, С. Франк, М. Мамардашвілі, Г. Цукерман), процес (Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо), механізм (З. Карпенко, Т. Титаренко, В. Ямницький), технологія (Ю. Лобейко, Г. Селевко, Т. Тихонова). Останній підхід до визначення поняття «саморозвиток» зустрічається переважно у педагогіці.

Відповідно до Оксфордського тлумачного словника з психології, саморозвиток являє собою зростання Я, рух до емоційної та когнітивної зрілості чи (за моделлю А. Маслоу) – поступальний рух до самоактуалізації. В обох цих визначеннях чітко простежується природно задана спрямованість саморозвитку особистості на шляху до її максимального вдосконалення.

Дефініцію професор Г. Балл визначає як: «...особливий, самостійний вид внутрішньої активності, що спрямований на усвідомлення людиною самої себе як суб'єкта діяльності та зумовлює продуктивне професійне становлення, професійний розвиток і перетворення «фахівця на професіонала».

Науковець В. Лозовецька, досліджуючи професійний саморозвиток особистості наголошує на тому, що це «...складний соціально-психологічний феномен, що зумовлює появу життєво важливих проблем і ситуацій, розв'язання яких потребує відповідної психолого-педагогічної підтримки у формуванні професійних ринкових цінностей щодо ефективної адаптації особистості до нових умов діяльності» (Лозовецька, 2011).

Погоджуємося з думкою науковця Е. Остапенко, що професійний саморозвиток є безперервне, свідоме, цілеспрямоване особистісно-професійне

самовдосконалення особистості, яке являє собою внутрішньо та зовнішньо організований свідомий інтеграційний процес самоуправління особистості, що ґрунтується на механізмах самопізнання, самоствердження, самовдосконалення та само актуалізації (Остапенко, 2015).

Отже, професійний саморозвиток викладача післядипломної педагогічної освіти є особистісно-професійним, усвідомленим і мотивованим процесом, який тісно пов'язаний з формуванням андрагогічної компетентності викладача шляхом неперервної професійної самоосвіти. Професійний саморозвиток викладача закладу післядипломної педагогічної освіти «...здійснюється з допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти, самооцінки, саморегуляції як прагнення до самоактуалізації на основі розвитку професійного мислення, реалізації творчого потенціалу, різноманітних форм дослідницької діяльності та інших способів інтенсифікації цього процесу» (Ільчук, 2016).

За Т. Сорочан, «... сам дорослий педагог відіграє провідну роль у формуванні мотивації та визначенні цілей свого навчання. У цьому випадку завдання викладачів, методистів полягає в тому, щоб створити педагогам сприятливі умови для навчання, забезпечити їх необхідними методами та критеріями, які допоможуть з'ясувати свої потреби в навчанні» (Сорочан, Данильєв, 2013).

Отже, викладач післядипломної педагогічної освіти мотивуючи слухачів-педагогів до навчання, створюючи їм сприятливі умови підвищує свою андрагогічну компетенцію, застосовуючи у професійній діяльності відповідні андрагогічні принципи, які виокремлює у своєму дослідженні Л. Лук'янова: єдності трьох середовищ (навчальне, професійне, соціальне); відкритості освітнього простору; синтез трьох підходів до освіти (андрагогічний, особистісно орієнтований, контекстний); діяльності; постійної підтримки; професійної мотивації; елективності навчання; розвитку освітніх потреб; контекстності навчання; рефлексивності (Лук'янова, 2015, с. 33)

Одним із завдань викладача післядипломної педагогічної освіти є

удосконалення роботи в між курсовий період за темою самоосвітньої діяльності шляхом самоосвіти, саморозвитку та пошуку шляхів самореалізації особистості вчителя. Педагогічні працівники повинні бути здатні до постійного самовдосконалення, орієнтованого на відповідність динаміці дійсності. «Якщо людина не знає, до якої мети вона рухається, для неї жоден вітер не буде попутним», – сказав Сенека. Цей вислів влучно розкриває зміст самовдосконалення педагогічного персоналу закладів післядипломної педагогічної освіти.

Завдяки моніторингу особистої педагогічної діяльності викладача відбувається накопичення інформації про рівень самоосвіти викладача. Таким чином, у кожного викладача з'являється можливість прогнозувати та моделювати особистий розвиток, забезпечуючи безперервне професійне зростання. Самоосвіта викладача є основною формою підвищення професійної педагогічної компетентності, яка складається з удосконалення знань та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи (Подолець, 2019).

Відмінною рисою саморозвитку викладача закладу післядипломної педагогічної освіти є те, що результатом його роботи виступає не лише самовдосконалення в особистому та професійному плані, а й підвищення ефективної взаємодії зі слухачами, що і є результатом формування андрагогічної компетентності викладача післядипломної педагогічної освіти. Комунікативна роль викладача трансформується від транслятора готових знань до викладача-андрагога з ролями фасилітатора, модератора, тьютора, коуча.

Для педагога післядипломної педагогічної освіти важливою професійною якістю є упевненість у собі, що забезпечує йому оптимальну мобілізованість і стабільність поведінки. Насьогодні, у період карантину, мобільність педагога післядипломної педагогічної освіти є необхідним показником андрагогічної компетентності в умовах істотного ускладнення ситуації навчання, необхідності аналізу конкретних андрагогічних ситуацій.

Як свідчить дослідження В. Приходька, серед основних характеристик

андрагогічної компетентності викладача закладу післядипломної педагогічної освіти доцільно виокремити такі:

- прагнення до самовизначення;
- автономність особистості як прояв високого рівня самореалізації;
- прагнення знайти форми контролю, які схвалює й цінує доросла категорія учнів;
- вирішення проблем, пов'язаних із мовною та комунікаційною культурою викладачів;
- мотивація до використання ефективних технологій навчання дорослих (Приходько, 2012).

Показниками андрагогічної позиції та освітньої стратегії для викладача закладу післядипломної педагогічної освіти є: виявлення ефекту розвиваючого змісту за рахунок внесення в освітній простір досвіду слухачів; задоволеність результатами навчання на індивідуальному і груповому рівнях; бажання слухачів продовжити взаємні контакти після закінчення навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, професійний саморозвиток викладача закладу післядипломної педагогічної освіти має бути усвідомленою потребою в неперервному самовдосконаленні, ставленні до навчання як пріоритету професійної діяльності, а сукупність набутих знань, умінь, навичок, якостей і ціннісних орієнтацій, які необхідні для виконання ролі андрагога, іншими словами андрагогічна компетентність буде реалізуватись через освітню діяльність, розвиваючи соціально-значимі якості дорослої людини.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, яка, без сумніву, виходить далеко за його рамки і тому потребує подальшого вивчення. Дослідження формування андрагогічної компетентності слід розглядати як складний соціально-психологічний феномен, що зумовлює появу життєво-важливих проблем і ситуацій, розв'язання яких потребує відповідної психолого-педагогічної підтримки у формуванні професійних ринкових цінностей щодо ефективної адаптації особистості до нових умов діяльності.

Новий етап модернізації післядипломної педагогічної освіти щодо формування андрагогічної компетентності сучасного викладача потребує оновлення цілей та потреб з обов'язковим осучасненням змісту, форм та методів навчання, організацією відповідної навчальної діяльності щодо розвитку творчої, креативної особистості педагога у виконанні професійних завдань.

Список використаних джерел

- Ільчук, В. (2016). Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів фахових дисциплін у вищих аграрних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Вінниця, 254.
- Кириченко, М. (2016). Інноваційні підходи до професійного розвитку педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівних кадрів освіти у відкритому суспільстві. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р., 16-30. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK>
- Конькова, В.В. (2016). Самоменеджмент керівника навчального закладу. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р., 372-375. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK>
- Лозовецька, В. (2011). Концептуальні засади професійного саморозвитку сучасної особистості. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 1, 33-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2011_1_7
- Лук'янова, Л. (2015). Акмеологічний ресурс андрагогічної моделі навчання. Проблеми освіти, 84, 31-36. URL: <https://cutt.ly/Yb0KjHj>
- Остапенко, Е. (2015). Формування готовності майбутніх економістів до професійного саморозвитку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 31.
- Подолець, К. (2019). Загальні теоретичні заходи щодо самоформування психолого-педагогічної проблеми «Шлях до досконалості». URL: <https://cutt.ly/6b0Kv9U>
- Приходько, В. (2012). Системні аспекти моніторингу професійних якостей педагога-андрагога в системі післядипломної освіти. Особистість у єдиному освітньому просторі: зб. наукових тез III Міжнародного Форуму 26-29 квітня 2012 р., 1 (7). URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Prihodko.pdf

- Сидоренко, В. (2016). Педагогічне дорадництво як інноваційний напрям акмепрофесіогенезу фахівців у системі ППО. Професійний розвиток та управління людськими ресурсами в системі післядипломної педагогічної освіти в контексті трансформації освіти України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 28 жовтня 2016 р., 145–148. URL: <https://cutt.ly/vb0KRCj>
- Сорочан, Т., Данильєв, А. (2013). Професійний розвиток керівників і педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у післядипломній педагогічній освіті регіонального рівня (за мат. Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти), 524. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/26581/>
- Теоретичні основи і технологія професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів в умовах інтеграції вищої освіти і науки : препринт (аналітичні матеріали) у 2-х частинах (2017). Ч. 1., 131 с. URL: <https://cutt.ly/eb0KSS0>
- Тихонова, Т. (2001). Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 16.

References (translated and transliterated)

- Ilchuk, V. (2016). Pedagogichni umovy profesiinoho samorozvytku vykladachiv fakhovykh dystsyplin u vyshchyykh ahramnykh navchalnykh zakladakh: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 [Pedagogical conditions of professional self-development of teachers of professional disciplines in higher agrarian educational institutions: dis. for science ... Cand. ped. Science: 13.00.04]. Vinnytsia, 254. [in Ukrainian]
- Kyrychenko, M. (2016). Innovatsiini pidkhody do profesiinoho rozvytku pedahohichnykh, naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv ta kerivnykh kadriv osvity u vidkrytomu suspilstvi. Profesiinyi rozvytok ta upravlinnia liudskymy resursamy v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v konteksti transformatsii osvity Ukrainy: zb. materialiv Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., Kyiv, 28 zhovtnia 2016 r. [Innovative approaches to the professional development of pedagogical, scientific and pedagogical workers and managers of education in an open society. Professional development and human resources management in the system of postgraduate pedagogical education in the context of transformation of education in Ukraine], 16-30. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK> [in Ukrainian]
- Konkova, V. (2016). Samomenedzhment kerivnyka navchalnoho zakladu. Profesiinyi rozvytok ta upravlinnia liudskymy resursamy v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity v konteksti transformatsii osvity Ukrainy: zb. materialiv Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., Kyiv, 28 zhovtnia 2016 r. [Self-management of the head of the educational institution. Professional development and human resources management in the system of postgraduate pedagogical education in the context of transformation of education in Ukraine], 372-375. URL: <https://cutt.ly/9b0JVrK> [in Ukrainian]
- Lozovetska, V. (2011). Kontseptualni zasady profesiinoho samorozvytku suchasnoi osobystosti. Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika. [Conceptual principles of professional self-development of modern personality. Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Professional pedagogy]. 1, 33-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2011_1_7 [in Ukrainian]
- Lukianova, L. (2015). Akmeolohichniy resurs andrahohichnoi modeli navchannia. Problemy osvity. [Acmeological resource of andragogical model of education. Problems of education], 84, 31-36. URL: <https://cutt.ly/Yb0KjHj> [in Ukrainian]
- Ostapenko, E. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnykh ekonomistiv do profesiinoho samorozvytku: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 [Formation of readiness of future economists for professional self-development: author's ref. dis. ... Cand. ped. Science: 13.00.04]. Kyiv, 31. [in Ukrainian]
- Podolets, K.V. (2019). Zahalni teoretychni zakhody shchodo samoformuvannia psykholoho-pedahohichnoi problemy «Shliakh do doskonalosti». [General theoretical measures for self-formation of psychological and pedagogical problems «Path to perfection»]. URL: <https://cutt.ly/6b0Kv9U> [in Ukrainian]
- Prykhodko, V. (2012). Systemni aspekty monitorynhu profesiinykh yakosti pedahoha-andrahoha v systemi

pisliadyplomnoi osvity. Osobystist u yedynomu osvitnomu prostori: zb. naukovykh tez III Mizhnarodnoho Forumu 26 – 29 kvitnia 2012 r. [Systemic aspects of monitoring the professional qualities of an andragogue teacher in the system of postgraduate education. Personality in a single educational space: Coll. scientific theses of the III International Forum April 26-29, 2012]. 1 (7). URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Prihodko.pdf [in Ukrainian]

Sydorenko, V. (2016). Pedahohichne doradnytstvo yak innovatsiinyi napriam akmeprofesiohenezu fakhivtsiv u systemi PPO. Profesiinyi rozvytok ta upravlinnia liudskymy resursamy v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v konteksti transformatsii osvity Ukrainy: zb. materialiv Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf., Kyiv, 28 zhovtnia 2016 r. [Pedagogical counseling as an innovative direction of acmeprofesiohenezu of specialists in the air defense system. Professional development and management of human resources in the system of postgraduate pedagogical education in the context of transformation of education in Ukraine: coll. materials of the All-Ukrainian scientific-practical. Conf., Kyiv, October 28, 2016]. 145–148. URL: <https://cutt.ly/vb0KRCj> [in Ukrainian]

Sorochan, T., Danyliev, A. (2013). Profesiinyi rozvytok kerivnykiv i pedahohichnykh pratsivnykiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv u pisliadyplomnii pedahohichnii osviti rehionalnoho rivnia (za mat. Luhanskoho oblasnoho instytutu pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity). [Professional development of heads and pedagogical workers of general educational institutions in postgraduate pedagogical education of regional level (according to the Luhansk regional institute of postgraduate pedagogical education)]. 524. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/26581> [in Ukrainian]

Teoretychni osnovy i tekhnolohiia profesiinoho rozvytku naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv universytetiv v umovakh intehratsii vyshchoi osvity i nauky : prepynt (analitichni materialy) u 2-kh chastynakh [Theoretical bases and technology of professional development of scientific and pedagogical workers of universities in the conditions of integration of higher education and science: preprint (analytical materials) in 2 parts] (2017). Ch. 1., 131 s. URL: <https://cutt.ly/eb0KSS0> [in Ukrainian]

Tykhonova, T. (2001). Pedahohichni umovy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia informatyky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 [Pedagogical conditions of professional self-development of the future teacher of computer science: author's ref. dis. ... Cand. ped. Science: 13.00.04]. Kyiv, 16. [in Ukrainian]